

Czart J. 1985 O zachowanie nazwy „Dąb Jana Bażyńskiego”. Sylwan nr 12 s. 57—60.

Pacyniak C. 1967 Wiek najokazalszych drzew rosnących w Polsce. Sylwan nr 6—7 s. 155—161.

Sikora A. 1980 Osobliwości i zabytki przyrody województwa elbląskiego. KAW — Gdańsk.

Z MIĘDZYNARODOWEJ OCHRONY PRZYRODY

Wykorzystanie obszarów chronionych w nauczaniu ochrony przyrody, międzynarodowa wymiana informacji i doświadczeń

Na całym świecie bardzo szybko wzrasta zainteresowanie problemami kształcenia ekologicznego i sozologicznego. Postuluje się objęcie nim wszystkich grup i warstw społecznych. Świadczą o tym artykuły o tematyce dydaktycznej zamieszczone w czasopismach przyrodniczych zajmujących się dotychczas wyłącznie zagadnieniami biologicznymi czy geograficznymi — w tym problemami ochrony przyrody i ochrony środowiska przyrodniczego — w wydawnictwach książkowych, jak i międzynarodowe konferencje poświęcone dydaktycznym i wychowawczym aspektom ochrony przyrody. Informacje o ważniejszych wydarzeniach w tej dziedzinie zamieszczane są na łamach *Chrońmy przyrodę ojczystą*.

W okresie poprzedzającym dziesiątą rocznicę Konferencji w Tbilisi nasiliła się aktywność mająca na celu dobre przygotowanie do organizowanej w sierpniu 1987 roku w Moskwie Konferencji „Tbilisi plus ten”. W ramach tych przygotowań, po Konferencji w roku 1986 w Kecskemét na Węgrzech (W. Stawiński 1986) odbyła się międzynarodowa konferencja „Volary” w dniach 25—29 maja 1987 roku, w miejscowości Volary na terenie Szumaw w południowo-zachodniej części Czechosłowacji. Zorganizowana została przy współudziale Komisji Edukacji IUCN, zwłaszcza jej Wschodnio-Europejskiego Komitetu, przez Komitet Rolnictwa ČSSR, Państwowy Instytut Ochrony Zabytków i Ochrony Przyrody w Pradze, Regionalny Ośrodek Ochrony Zabytków i Ochrony Przyrody w Czeskich Budziejowicach oraz Dom Techniki i Czeskie Towarzystwo Techników w Czeskich Budziej-

jowicach. Przewodnim tematem tej konferencji było „Zakładanie i wykorzystywanie obszarów ekodydaktycznych”. Okazję do zorganizowania tej konferencji w Volarach stanowiła XX rocznica założenia pierwszego szkolnego rezerwatu przez szkołę podstawową w Prachaticach oraz X rocznica Konferencji Tbiliskiej. W Konferencji „Volary 1987” uczestniczyło łącznie 61 osób z 10 państw (Anglii, Czechosłowacji, Holandii, NRD, RFN, Republiki Dominikany, Polski, Szwajcarii, Związku Radzieckiego i Węgier) oraz reprezentanci 3 międzynarodowych organizacji, tj. UNESCO, UNEP, IUCN.

Organizatorzy Konferencji umiejętnie wyważyli czas poświęcony na obrady i zajęcia terenowe. Dzięki temu uczestnicy mieli możliwość zaznajomienia się z szeregiem obszarów chronionych, ścieżek dydaktycznych oraz zajęciami z młodzieżą szkolną tam organizowanymi.

W tematyce obrad wyodrębniono cztery zespoły zagadnień:

1) **Międzynarodowe problemy edukacji środowiskowej** (26. 5. 87, przewodniczyli dr J. Čeřovskí — ČSSR i p. R. Simpson — Zjednoczone Królestwo, sprawozdawcą był p. A. Biro).

2) **Doświadczenia Czechosłowacji w dziedzinie edukacji środowiskowej** (26—27. 5. 87, przewodniczyli prof. dr V. Kolybin UNESCO — Paryż i inż. B. Reš — ČSSR, sprawozdawcą był inż. F. Urban — ČSSR).

3) **Zagraniczne programy i doświadczenia w wykorzystaniu obszarów ekodydaktycznych** (27. 5. 87, przewodniczyli dr Z. Jakowska — Republika Dominikany i dr G. Eulefeld — RFN, sprawozdawcą była doc. dr Danuta Cichy — Polska).

4) **Ośrodki i specjalne programy w zakresie nauczania ochrony przyrody** (28. 5. 87, przewodniczyli prof. dr hab. T. Szczęśny — Polska i prof. dr sc. R. Hundt — NRD, sprawozdawcą był D. Elcome — Zjednoczone Królestwo).

Prof. dr V. Kolybin omówił sytuację panującą obecnie — 10 lat po Konferencji w Tbilisi — w realizacji Międzynarodowego Programu Edukacji Środowiskowej. Stwierdził osiągnięcie znacznych postępów w realizacji uchwał tbiliskich. Zagadnienia ochrony przyrody i ochrony środowiska zostały bowiem w ubiegłym dziesięcioleciu włączone do programów i systemów formalnego i nieformalnego kształcenia. Stale nasila się wymiana doświadczeń w skali poszczególnych krajów i w skali międzynarodowej. Realizowane są eksperymentalne projekty o zasięgu regionalnym i światowym, zwiększa się wymiana różnorodnych materiałów dydaktycznych dla nauczycieli i uczniów. W zasadzie rozwiązane zostały sprawy kształcenia w zakresie ochrony przyrody i środowiska na poziomie podstawowym i średnim. W najbliższej przyszłości priorytet należy przyznać uniwersyteckiemu kształceniu i studiom podyplomowym z zakresu ochrony przyrody i środowiska człowieka.

Nowe perspektywy ochrony przyrody i kształcenia w tej dziedzinie zaprezentował dr F. Briand (IUCN-Gland). Jego zdaniem wyłaniają się coraz to bardziej złożone problemy i zadania zarówno w zakresie ochrony przyrody, jak i edukacji w zakresie ochrony środowiska człowieka. Światowa Strategia Ochrony Przyrody wywarła duży i pozytywny wpływ na ujęcie krajowych i regionalnych Strategii. IUCN prowadzi prace w wielu krajach rozwijających się np. w Kenii, Zambii, Bangladeszu i przypisuje duże znaczenie kontaktom między przedstawicielami Komitetu Wschodnio-Europejskiego oraz Zachodnio-Północno-Europejskiego Komisji Edukacji IUCN a zwłaszcza wymianie informacji, materiałów i doświadczeń, oraz wspólnej ocenie programów i projektów.

Zdaniem prof. Kolybina problemów ochrony środowiska nie można w ogóle rozwiązać z pominięciem nauczania i wychowania. Są one bowiem w dużej mierze problemami wychowawczymi. Wobec małej na całym świecie plastyczności systemów kształcenia formalnego należy bardziej popierać i rozwijać różnorodne formy nieformalnego kształcenia, szczególnie prac organizacji młodzieżowych na tym polu.

Z kolei opracowywane były zagadnienia celów i zadań stacji ekodydaktycznych oraz ścieżek dydaktycznych (dr J. Čerovský Czecho-słowacja). Stacje ekodydaktyczne służą nauczaniu o środowisku, w środowisku przyrodniczym i poprzez to środowisko. Większość szkół powinna zdaniem J. Čerovskiego dysponować własnymi rezerwatami szkolnymi i wykorzystywać je w swej pracy dydaktyczno-wychowawczej.

Istnieją różne rodzaje poletek eksperymentalnych i ścieżek dydaktycznych. Są one wykorzystywane w kształceniu ekologicznym w szkołach. Zdaniem D. Kvasničkovej służą one kształtowaniu postaw bioetycznych dzieci i młodzieży. Przyczyniają się do niwelowania negatywnych przejawów ich zachowania. Opracowuje się różne materiały dydaktyczne dla uczniów i nauczycieli, w tym również dla potrzeb nauczania początkowego. Poletka doświadczalne zakładane są przy wielu szkołach podstawowych oraz średnich ogólnokształcących i zawodowych. Ścieżki dydaktyczne wykorzystywane są jako teren wycieczek. W ich opracowywaniu uwzględnia się typowe elementy rzeźby terenu i aspekty jego geologii, charakterystyczne względnie ważne z dydaktycznego punktu widzenia zespoły roślin i zwierząt, gatunki chronione, pomniki przyrody, zabytki kultury ludowej, zabytki architektury (dr D. Kvasničkova).

W czasie konferencji podawano dalsze przykłady koncepcji, organizacji i wykorzystywania różnych poletek i ścieżek dydaktycznych, np.: w Bańskiej Bystrzycy (dr J. Kleinert), w miejscowości Zdarske Vrchy (J. Rouš), czy też *Pionierskich terenów chronionych*" (inż. M. Dužik).

Najwięcej jednak uwagi poświęcono działalności uczniów i nauczycieli szkoły podstawowej w pobliskich Prachaticach, w której został założony przed 20 laty (tj. w roku 1967) pierwszy szkolny rezerwat przyrody w Czechosłowacji. Jego historię, cele i zadania omówił p. A. Závěský, nauczyciel tej szkoły i współtwórca rezerwatu. Uczniowie szkoły w Prachaticach uczestniczą w różnorodnych działaniach na rzecz ochrony przyrody. Organizują liczne konkursy i imprezy, np.: Dzień obserwacji przyrodniczej, Dzień Ptaków, Dzień Kwiatów, Dzień Lasu, Miesiąc Lasu, Miesiąc Myśliwych (?) itp. Opracowują rozmaite materiały propagandowo-informacyjne dotyczące m. in. terenów chronionych, ochrony roślin i zwierząt, ścieżek dydaktycznych czy organizowanych imprez. Praktyczną ilustracją tej bogatej działalności stał się udział uczestników konferencji w uroczystym otwarciu i zwiedzaniu wystawy poświęconej XX-leciu działalności Stacji Ochrony Przyrody i szkolnego rezerwatu oraz ścieżki dydaktycznej „Pod Vychlídkou”, a następnie zaznajomienie się z tymi obiektami. Wytyczeniem i zakładaniem tej ścieżki zajął się zespół Młodych Ochroniarzy Przyrody — Pionierów szkoły w Prachaticach. Cała trasa obejmuje 33 odcinki oraz przystanki oznaczone są tablicami zawierającymi najważniejsze informacje o znajdujących się w pobliżu obiektach. Przykładowe nazwy odcinków: Opieka nad ptakami, Źródło Leśne — problemy ochrony wód, Pod brzozą, W otoczeniu jałowca, Poniżej krzewów leszczyny, Torfowisko — rośliny torfowiska, Profil gleby i in. Dzieci otrzymują zestawy zadań do wykonania i niezbędne środki dydaktyczne (przeźrocza, lupy, atlasy roślin oraz zwierząt i in.). Przy ich pomocy dokonują obserwacji oraz pomiarów, rozpoznają rośliny, zwierzęta, robią notatki. Kontroli poprawności uzyskanych wyników i integracji nabytych wiadomości służą zestawy zadań testowych. Wydaje się jednak, że dla uczniów klasy 4, których zajęcia były hospitowane, zadania te były zbyt szczegółowe i obszerne. Ważnym obiektem jest tam Ośrodek Młodych Ochroniarzy Przyrody założony w roku szkolnym 1972—1973 wraz z małym budynkiem, stanowiącym miejsce schronienia dla dzieci oraz pomieszczenie dla nauczycieli i miejsce na przechowywanie środków dydaktycznych. Wydany też został specjalny przewodnik po tej ścieżce dydaktycznej zawierający szczegółowe informacje o tych obiektach (H. Novotná, A. Závěský: *Průvodce naučnou stezkou „Pod Vyhlídkou”*. Prachatice 1977).

Następnie uczestnicy Konferencji poznali ścieżkę dydaktyczną „*Sudslavický okruh*” położoną w odległości ok. 4 km na północ od miasta Vimperk koło miejscowości Sudslavice na zboczu Opoleneca. Ścieżka ta ma 3,2 km długości, jest dobrze oznakowana emblematami ścieżek dydaktycznych i obszarów chronionych. Wytyczono na niej 26 odcinków i przystanków. Położona jest ona na bardzo zróżnicowanym pod względem rzeźby i zespołów roślinnych terenie, co pozwa-

la na zaznajomienie uczniów z bogactwem przyrody pogórza. Pierwsze stanowisko przy sędziwej ok. 600-letniej lipie *Tilia cordata* — okazja do poznania charakterystycznego pokroju, morfologii liści, kwiatów i ewentualnie owoców. Następnie nad rzeczką Volynką stanowisko zaznajamiające z życiem ptaków: na drzewach budki lęgowe, możliwość obserwowania legów, wyglądu poszczególnych gatunków. Dalej rezerwat przyrody Opolenec: poznawanie regulaminu zachowania się w rezerwacie. Z kolei stanowiska różnych gatunków drzew i krzewów (np. brzozy brodawkowatej, sosny czarnej), porostów, bluszczu (skała bluszczowa), elementy geologii (skała wapienna, Sudslavicka jaskinia), widok na dolinę Volynki itd. Uczniowie pełnili rolę konstruktorów i przewodników. Objasniali uczestnikom Konferencji zjawiska i objekty przyrodnicze poszczególnych stanowisk oraz przedstawiali zadania obserwacyjne, które zwykle wykonywują uczniowie w czasie zajęć terenowych. Ważną pomoc dla nauczycieli i osób wędrujących po tej ścieżce stanowi opublikowany przewodnik: B. Nauš, H. Novotná, A. Závěský: *Průvodce naučnou stezkou Sudslavický okruh*. Prachatice 1977.

Duże zainteresowanie wzbudził nowoczesny, oryginalnie pod względem dydaktycznym i edytorskim opracowany przewodnik po ścieżce dydaktycznej „Křivoklat”. Zawiera on wiele ilustracji, barwne fotografie i plany terenu, materiał ćwiczeniowy dla uczniów (M. Pecha i in. *Školní naučná stezka Křivoklat*. Praha 1982, Merkur).

Ożywną działalność dydaktyczną prowadzi się na terenie Karkonoskiego Parku Narodowego (ČSSR). Celem dydaktycznym służy wystawa ekologiczna ilustrująca przyrodę nieożywną oraz florę i faunę parku. Organizowane są na jego terenie zajęcia związane m. in. z rozpoznawaniem roślin i zwierząt (I. Háková).

W działalności dydaktycznej w zakresie kształcenia przyrodniczego uczestniczy klub „*Brontosaurus*”. Organizuje on prace przy nasadzeniach roślin chronionych i prace pielęgnacyjne na terenach chronionych. Organizowane są imprezy propagujące idee ochrony przyrody, pochody z transparentami. Silny akcent położony został na estetyczne aspekty wychowania przyrodniczego dzieci i młodzieży, organizuje się zajęcia artystyczne, imprezy muzyczne, prace plastyczne, wycieczki (K. Lipnická, J. Kulich).

Zdaniem prof. Kolybina na uwagę zasługuje różnorodność form i tematyki wychowania dzieci i młodzieży w Czechosłowacji. Interesujące są rozwiązania w zakresie międzyprzedmiotowej współpracy nauczycieli, organizacja zajęć pozalekcyjnych i pozaszkolnych oraz uwzględnienie wychowania estetycznego w kształceniu w zakresie ochrony przyrody i środowiska człowieka.

Szeroko została także na konferencji omówiona praca podejmowana przez inne państwa. Na Węgrzech istnieją poletka ekodydaktyczne

w Parku Narodowym Kiskunsag oraz staje terenowe np. ośrodek w Kecskemét (J. Liszten). Przygotowuje się tam nauczycieli do prowadzenia zajęć terenowych. Prowadzi się zajęcia dla dzieci i młodzieży mające doprowadzić do zrozumienia zależności między czynnikami ekologicznymi a żywymi organizmami, poznania chronionych roślin i zwierząt. Bardziej szczegółowe informacje przekazane zostały w bogatych materiałach dydaktycznych (np. *National Authority for Environment Protection and Nature Conservation. Environmental Education. Field work. Hungary 1984*). Pozycja ta zawiera tematy konkretnych obserwacji możliwych do przeprowadzenia na terenie Parku Narodowego Kiskunsag).

Główne kierunki i możliwości dydaktycznego wykorzystania polskich parków narodowych zreferował mgr S. Szeveluk. Na tle zwięzłej charakterystyki obszarów chronionych w Polsce zwrócił uwagę na nasilający się ruch turystyczny na tych terenach (ok. 10 mln osób wiedzących rocznie). Następnie przedstawił funkcje naukowe i dydaktyczne parków narodowych. Organizowane są tam wykłady, zajęcia laboratoryjne i terenowe dla młodzieży i dorosłych. Temu ostatniemu celowi służą ścieżki dydaktyczne. Dużą popularnością cieszą się muzea przyrodnicze istniejące przy parkach narodowych — zwiedza je ok. 0,5 mln osób rocznie. Ważną rolę w kształceniu odgrywają filmy dydaktyczne poświęcone problemom ochrony przyrody, konkursy i obozy młodzieżowe organizowane w pobliżu terenów chronionych.

W NRD istnieje szereg poletek i ścieżek dydaktycznych, młodzieżowych stacji przyrodniczych. W Centralnym Państwowym Ośrodku Kształcenia w zakresie ochrony przyrody w NRD organizowane są zajęcia dla dzieci i młodzieży, a szczególnie kursy dla nauczycieli i studentów (ok. 20—25 kursów). Obejmują one zajęcia laboratoryjne i terenowe, m. in. obserwacje ornitologiczne. W czasie obozów letnich dla młodzieży organizowane są specjalne zajęcia na poletkach dydaktycznych. Interesujący dla tej stacji element wychowawczy stanowi hodowla zwierząt (bydła, koni, kóz) prowadzona przez cały rok w terenie (dr D. Martin). Szkolne ekodydaktyczne powierzchnie są wykorzystywane również w Halle. Obligatoryjne i fakultatywne prace prowadzone na tym terenie wykazują ścisły związek z programami nauczania biologii w klasach: 9, 11 i 12 średniej szkoły ogólnokształcącej w NRD (prof. dr R. Hundt). Dokonywane tam przez uczniów obserwacje i doświadczenia powiązane są z analizą 5 ekosystemów z uwzględnieniem ich czynników abiotycznych i biotycznych. Kładzie się nacisk na łączenie racjonalnych elementów nauczania z emocjonalnymi przeżyciami uczniów. Uczniowie dowożeni są na kilkugodzinne zajęcia. Przedstawione zostały przykładowe zajęcia. Podobną działalność prowadzi Dom Ochrony Przyrody w Greifswaldzie (NRD). Prowadzone są uprawy roślin bez stosowania środków chemicznej ochrony

roślin. Uczniów włącza się do praktycznej działalności na rzecz ochrony przyrody — zwłaszcza do ochrony ptaków (E. Granitzky).

W Wielkiej Brytanii prowadzone są zajęcia na różnych szczeblach kształcenia począwszy od nauczania początkowego przez średnie ogólnokształcące i zawodowe w wielu ośrodkach terenowych istniejących w Anglii i Szkocji (R. Simpson). Ich rozmieszczenie ilustrowano specjalną mapką. Organizowane są jednodniowe zajęcia terenowe oraz tygodniowe obozy służące kształceniu przyrodniczemu i wykonywaniu prac konserwatorskich. Ich celem jest rozwijanie w społeczeństwie, zwłaszcza wśród młodzieży, zainteresowania problemami ekologicznymi. Bogatą działalność dydaktyczną prowadzi również Królewskie Towarzystwo Ochrony Ptaków (*Royal Society for Protection of Birds*) dysponujące na terenie Zjednoczonego Królestwa 121 rezerwatami przyrody o pow. 57 400 ha (D. Elton). Mogą z nich korzystać również szkoły. Na terenie 7 rezerwatów istnieją specjalne ośrodki dobrze przystosowane pod względem wyposażenia dla prowadzenia zajęć dydaktycznych i dysponujące pracownikami naukowo-dydaktycznymi przygotowanymi do tej pracy. Łatwy jest dojazd tam z pobliskich miejscowości specjalnym autobusem piętrowym dostosowanym do prowadzenia prac terenowych. Uczniowie mają okazję do bezpośredniego kontaktu z przyrodą. Uwzględnia się przy tym elementy wychowania estetycznego organizując śpiewy, tańce i zajęcia plastyczne o tematyce przyrodniczej. Przykładem może być stacja Vane Farm położona ok. 35 km na północ od Edynburga, założona w roku 1970, o pow. 185 ha; obsługuje ona ok. 7 tys. uczniów i 30 tys. osób dorosłych rocznie (D. Elton).

Również na terenie RFN istnieje szereg ośrodków, w których prowadzi się nauczanie w zakresie ochrony przyrody i środowiska. Obejmują one najczęściej dostosowane do potrzeb dydaktycznych budynki z salami ćwiczeniowymi wyposażonymi w sprzęt do laboratoryjnych i terenowych prac, poza tym powierzchnie do upraw roślin, hodowli zwierząt i obserwacji oraz doświadczeń ekologicznych. Zatrudnia się w nich szereg pracowników dydaktycznych i technicznych. Organizowane są tam zajęcia lekcyjne i pozalekcyjne dla uczniów oraz także dla osób dorosłych. Do najbardziej znanych należy Ośrodek Biologii Szkolnej w Hanowerze. Ukazało się sporo publikacji poświęconych takim obiektom dydaktycznym (np. *Das Schulbiologiezentrum Hannover*, Hannover; H. Zucchi, Ch. Kutzka: *Natur-Erlebnispfad Hüggel*, Osnabrück 1986; G. Eulefeld, G. Winkiel (red.): *Umweltzentren-Stätten der Umwelterziehung*, SBZ, FEEE, IPN Kiel 1986 i in.). Kształcenie w zakresie ochrony przyrody organizowane jest także na terenie Bawarskiego Parku Narodowego (dr Thiele).

Oryginalne rozwiązania wprowadzono na terenie Hagi. Kontakt dzieci z przyrodą zapewniają tam liczne ogrody dziecięce. Aktualnie jest ich 40, zajmują powierzchnię 400 000 m². Pracują w nich uczniowie

6—12-letni, łącznie 2300 uczniów rocznie. Posiadają oni własne grządki o pow. 4—12 m². Organizowane są także zajęcia lekcyjne dla 150 grup uczniów; łącznie uczestniczy w nich ok. 4000 uczniów. Zajęcia prowadzi 15 nauczycieli specjalnie w tym celu zatrudnionych przez władze miasta. Oprócz tematyki ogrodniczej zajęcia obejmują również zagadnienia ekologiczne. W ten sposób kształcenie przyczynia się do wzrostu zainteresowania uczniów środowiskiem przyrodniczym (A. Sterkenburg)

Zdaniem P. J. Schroevers (Holandia) w nauczaniu wykorzystuje się rośliny i zwierzęta jako obiekty przyrodnicze, jako elementy przyrody ilustrujące funkcjonowanie systemów ekologicznych oraz działania człowieka. Na tle analizy zmian, jakie zachodziły pod wpływem człowieka w przyrodzie Holandii na przestrzeni wieków, przedstawiono aktualny jej stan jako rezultat tego oddziaływania. Podstawą kształcenia obok Strategii Ochrony Przyrody mogą być również i inne zagadnienia. Kształcenie ma prowadzić do zwrócenia uwagi na przyrodę, następnie do zmiany sposobów myślenia i analizy sytuacji. Dopiero wówczas można wytyczać strategię działań na rzecz ochrony przyrody.

Duże zainteresowanie obecnym wywołała bogato ilustrowana prelekcjami dr Z. Jakowskiej na temat ekodydaktycznych możliwości historycznego miasta na przykładzie miasta Santo Domingo w Republice Dominikany.

Udział młodzieży polskiej w pracach na rzecz ochrony przyrody i ochrony środowiska przedstawiła na szeregu konkretnych przykładach i wynikach badań doc. dr hab. D. Cichy. Natomiast mgr J. Otęska-Budzyń podała w swym komunikacie ciekawą propozycję kryteriów oceny dydaktycznych walorów rezerwatów przyrody nieożywionej. Tego rodzaju ocena ukierunkowuje wykorzystanie tych rezerwatów w pracy dydaktycznej.

Doc. dr hab. J. Janek (Polska) poruszył sprawy ukształtowania form krajobrazu nie zmienionego w zbyt dużym stopniu przez człowieka. Nie dostrzega się tam elementów zarysowanych liniami prostymi. Także na żadnym poziomie organizacji przyrody — od drobiny białka po biosferę — linie proste nie stanowią naturalnego składnika. Są one wytworem i zarazem symptomem cywilizacji człowieka. Ich występowanie w środowisku życia człowieka wpływa negatywnie na psychikę ludzką. Należy więc dążyć, aby naturalne kontury i linie łagodnie łączące poszczególne elementy dominowały na obszarach chronionych oraz w miarę możliwości i w bezpośrednim otoczeniu człowieka.

Poruszono następnie potrzebę współpracy prasy i telewizji w nauczaniu i wychowaniu w zakresie ochrony przyrody i ochrony środowiska. (inż. J. Kelek — ČSSR).

A. Iital (ZSRR) scharakteryzował ośrodek ekologiczny Estońskiego Towarzystwa Ochrony Przyrody położony w parku narodowym. Uwzględniono w nim typowe krajobrazy Republiki Estońskiej — bory

świerkowe, skały, jeziora, lecz także tereny zmienione przez człowieka. Prelekcja była ilustrowana serią przeźroczy.

G. Eulefeld referując pracę zespołu podkreślił duże możliwości wykorzystania w pracy dydaktycznej zagadnień i przyrody poszczególnych krajów. W większym niż dotychczas stopniu powinno się jego zdaniem zaznajamiać uczniów nie tylko z niezniszczonym, lecz również zdewastowanym i skażonym środowiskiem przyrodniczym.

Większość przedstawionych komunikatów miała sprawozdawczy, opisowy charakter. Zbyt mało było ujęć analitycznych, prób oceny efektywności tych różnorodnych działań. Dlatego też w końcowej dyskusji poruszona została, m. in. przez autora tego artykułu, potrzeba częstego zastanawiania się, czy prace zmierzają we właściwym kierunku, co można by uczynić, by podwyższyć efektywność działań w zakresie nauczania ochrony przyrody i ochrony środowiska człowieka.

Ważnym elementem konferencji były zajęcia terenowe, zorganizowane w pięknym rezerwacie leśnym, obejmującym pierwotny las — Boubinsky Prales, położony na zboczu Góry Boubin (1362 m), chroniony od 1858 roku (667,67 ha) oraz zwiedzanie rezerwatu biosfery położonego nad rzeką Lužnicą.

Należy jeszcze zaznaczyć, że na obrzeżu Volar koło miejscowego cmentarza znajduje się miejsce pamięci ofiar hitleryzmu, na którym pochowane zostały więźniarki z Obozu Koncentracyjnego z Ravensbrück, które zmarły z wycieńczenia w czasie „pochodu śmierci”. Znajduje się tam 96 grobów, w tym osób pochodzących z Łodzi, Bielska i innych miast polskich. Widoczna jest troska miejscowego społeczeństwa o estetyczny wygląd tego cmentarza.

W wyniku dyskusji i narad powstał dokument końcowy, roboczo nazwany *Rezolucją*, zawierający wnioski wypływające z konferencji. Zwraca się w nich m. in. uwagę na potrzebę nasilenia w nauczaniu i wychowaniu w zakresie ochrony przyrody i ochrony środowiska człowieka bezpośredniego kontaktu uczniów ze środowiskiem oraz uwzględniania także aspektów społecznych i ekonomicznych. Zajęcia powinny się odbywać zarówno w środowisku nie zniekształconym jak i zdewastowanym. Konieczne jest dalsze rozwijanie ośrodków kształcenia ekodydaktycznego i tworzenia ich sieci. Obszary ekodydaktyczne powinny być częścią tych ośrodków.

Kształcenie powinno obejmować również sferę wartości i zainteresowań. Ocena realizowanych działań jest nieodzownym elementem nauczania, gdyż tylko w ten sposób można sprawdzić efektywność pracy dydaktycznej i wychowawczej.

Poleca się nasilenie wymiany doświadczeń i informacji oraz udziału w tych pracach osób pracujących w tej dziedzinie. Konieczne jest przyspieszenie prac nad krajowymi strategiami. Współpraca obu Komitetów tj. Wschodnio-Europejskiego i Północno-Zachodnio-Europej-

skiego stanowi model stosunków wschód-zachód. Tam, gdzie tego jeszcze nie uczyniono, należy nawiązać kontakt z Foundation for Environmental Education in Europe (FEEE). Proponuje się wydanie przez UNESCO i UNEP materiałów dotyczących edukacji środowiskowej z wykorzystaniem materiałów z Konferencji „Volary 1987”.

Wiesław Stawiński